

Моральна й політична оцінка історичного минулого в поемі "Великий льох" Тараса Шевченка

Галина Аношкіна,

вчитель української мови та літератури
Новоукраїнської ЗОШ I—III ступенів № 3
Кіровоградська обл.

Мета: ознайомити школярів з містерією "Великий льох", з'ясувати ідейно-художній зміст поеми; розкрити пізнавальний і виховний потенціал твору; розвивати логічне мислення, образну уяву, вміння давати оцінку історичним подіям; робити висновки та узагальнення; формувати світогляд учнів, виховувати інтерес до історичного минулого рідної країни.

Обладнання: портрети Т. Шевченка, Б. Хмельницького, Петра I, Катерини II.

Форма уроку: урок-дослідження.

Теорія літератури: містерія.

Епіграф: Царизмом руйнувалася не лише Україна як держава, а й українська нація.

П. Кононенко

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Уважно подивіться на портрет Т. Г. Шевченка. Перед вами — національний пророк, Прометей, який поклав своє життя на оltар служіння рідному народові. Його твори зворушують душу. Вони сповнені любові до народу і гніву до пригноблювачів, пронизані філософськими роздумами й перейняті силою поетового духу. Великий Кобзар створив галерею пристрасних, емоційних та алегоричних образів, які розкривають його переживання за долю України та її народу.

Нам необхідно з'ясувати зміст висловлювання "Невинних немає".

III. Оголошення теми, мети, завдань уроку

1. Робота з епіграфом.

— Прочитайте епіграф і поясніть, як ви розумієте його зміст (виступи учнів).

— Чому П. Кононенко зазначає, що "царизмом руйнувалася не лише Україна як держава, а й українська нація"?

— Як ви гадаєте, якими були наслідки такого руйнування?

2. Вступне слово вчителя. Слова епіграфа пов'язані з темою нашого уроку. Їх значення ми розкриємо на прикладі творчості Т.Шевченка.

У різні часи творчість поета трактувалася так, як було вигідно панівній ідеології. Твори, які висвітлювали погляди Кобзаря надто виразно, які неможливо було спотворити, перекрутити, просто не друкували, ніби їх не було.

Містерія "Великий льох" — один із таких творів.

IV. Основний зміст уроку

Учні класу поділяються на кілька творчих груп: "літературознавці", "історики", "журналісти".

Кожна група виконує випереджальне завдання.

Учитель. Що спонукало Тараса Григоровича Шевченка до написання "Великого льоху"?

Виступ творчих груп

"Літературознавці" — 1 група. Восени 1843 року Т.Шевченко побував у Суботіві, колишній резиденції Богдана Хмельницького, змалював збудовану гетьманом церкву і розриті москалями підземелля — рештки колишніх гетьманських палат. Спокушені переказами про те, що перед смертю Хмельницький заховав там великі скарби, російські можновладці спорядили до села експедицію, яка перекопала все, поруйнувала гетьманські льохи, потривожила козацькі кістки, але ніякого золота так і не знайшла.

На руїнах Суботова й Чигирини Тарас Григорович усім еством відчув рабське становище українців, сором неволі, ганьбу національної зради цілих поколінь. Щоб висміяти "скарбошукачів" і висловити своє обурення плюндруванням народних святинь, Шевченко вибрав художню форму поеми-містерії.

"Літературознавці" — 2 група. Поему "Великий льох" в історичному та філософському планах можна вважати центральним твором у "Кобзарі", бо в ній розглянуто проблему політичної свідомості, нехтування якою призвело до втрати державності, до національного поневолення. У шевченківських виданнях радянського періоду ця знаменита поема майже не друкувалася або її не згадували взагалі.

Як уже зазначено, "Великий льох" — це поема-містерія.

Теорія літератури

Містерія (грецьк. — таїнство) — це особливий жанр драматичного твору, для якого характерна таємничість, поєднання фантастичного з реальним, символіка, філософічність.

Тарас Шевченко не прагнув, як автори середньовічних містерій, увести читачів у світ таємничого, містичного. Усі образи твору безпосередньо пов'язані з реальністю, незважаючи на те, що серед них є і фантастичні.

Запитання до учнів.

— Чому Шевченко так визначив жанр?

— Який основний мотив поеми, особливість побудови? Поясніть цей композиційний прийом.

"Літературознавці" — 3 група. У містерії "Великий льох" Тараса Шевченка основний містичний мотив — віщування народження (за надприродних умов) двох близнят-антагоністів, один з яких — національний месія, рятівник України, другий — її кат. Спостерігати це зібралися три душі, три ворони, три лірники. Три душі — образи, які уособлюють у поемі українську свідомість і духовність трьох періодів української історії. Три ворони — символи зла, демонічно-руйнівних сил в історичній долі українського народу. Три лірники — скалічене покоління; символічне втілення української душі середини

XIX століття, сліпе, глухе, німе до всього, що чинять в Україні московські окупанти.

Поема сповнена віри у відродження нації, духовні скарби якої сховані у великому льосі, недосяжні для будь-яких ворогів-поневолювачів.

Отже, у поемі "Великий льох" Т. Шевченко використовує композиційний прийом троїстості, характерний для фольклору.

Робота зі схемою (учні дослідницької групи представляють створену схему та пояснюють її).

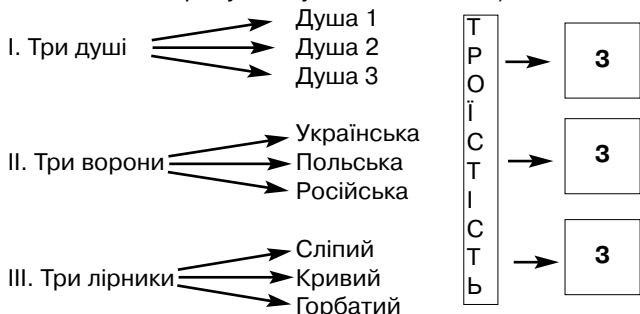

Рис. 1. Застосування композиційного прийому троїстості

Робота над змістом поеми

Вчитель. Прочитайте ще раз епіграф (учні самостійно читають). На основі знань з історії доведіть, що втрата державності призвела до національного поневолення. Чого зазнали українці за часів Т. Шевченка як нація?

Бесіда.

1. Чому пташки сіли на старій церкві?
2. Чому їх не пускають до раю?
3. Чому не пускають першу душу до раю?
4. Якою за віком була за життя дівчина? Знайдіть підтвердження в тексті.
5. Як вона согрішила?
6. Що символізують три душі?
7. Які ж історичні події покладені в основу написання поеми?

"Історики" — 1 група. Т. Шевченко, напевне, знав легенди й перекази, пов'язані з іменем Б. Хмельницького. Крім того, в основу поеми покладені історичні факти: воз'єднання України з Росією у Переяславі, перемога під Полтавою, різня в Батурині, правління Катерини II, розкопки в селі Суботів.

У Суботіві знаходилася резиденція Богдана Хмельницького. Побутовали легенди, що в ній заховано скарб. Тож за наказом "московського мордатого начальства" у Суботіві велися розкопки і пошуки скарбу.

"Історики" — 2 група. Довідка про Богдана Хмельницького.

Богдан Хмельницький (1595—1657) — гетьман України. Очолив Визвольну війну українського народу у 1648—1654 роках. Здобув перемогу під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями. Після переможної Зборівської битви 18 вересня 1649 року був укладений Зборівський мир під тиском татар. На початку 1651 року у битві під Берестечком зазнає поразки через зраду кримського хана. Тому Богдан Хмельницький був змушений підписати не вигідний для України Білоцерківський мирний договір (1651), який обмежував територію Гетьманської держави Київським воеводством і зменшував козацький реєстр до 20 тис. чоловік. Умови миру зумовили невдоволення козацтва, що призвело до відновлення воєнних дій навесні 1652 року.

У травні 1652 року українське військо під командуванням Хмельницького розгромило 25-тисячну польську армію у Батозькій битві.

8 січня 1654 р. на раді у Переяславі було укладено військово-політичний договір між Гетьманщиною та Московським царством, який трактувався царизмом як приєднання України до Росії.

Хмельницький, занепокоєний зовнішньополітичним курсом Москви (царські воеводи втручалися у внутрішні справи України), активно налагоджував дипломатичні відносини з Молдовою, Валахією, Австрією, Брандербургом.

Проте раптова смерть гетьмана (1657 рік) зупинила діяльність, спрямовану на об'єднання всіх українських етнічних земель і зміцнення суверенітету Української держави.

"Історики" — 3 група. Довідка про Петра I.

Петро I — московський цар.

Проводив централізаторську політику обмеження політичної автономії Лівобережної та Слобідської України.

Після укладення гетьманом Іваном Мазепою угоди зі Швецією та шведсько-української поразки у Полтавській битві 1709 року за наказом Петра I була зруйнована гетьманська столиця Батурин, а його жителі винищені.

Влада гетьмана була обмежена, а після смерті І. Скоропадського (1722 р.) Петро I не дозволив обрати його наступника. Контроль за державними справами України перейшов у руки Малоросійської колегії. Спроба наказного гетьмана П. Полуботка відстояти українську автономію призвела до нових репресій: гетьман і вища старшина були ув'язнені у Петропавлівській фортеці, де П. Полуботок помер.

За Петра I десятки тисяч українських козаків і селян, посланих на будівництво фортець, каналів загинули від непосильної праці, хвороб і голоду.

"Історики" — 1 група. Довідка про Катерину II.

Катерина II (Софія-Фредеріка-Августа) — імператриця Російської імперії (1762—1796). Народилася у м. Штетін (Польща). Походила з німецької династії Агальт-Цербст.

1745 рік — вийшла заміж за майбутнього імператора Росії Петра III.

1762 рік — унаслідок дворцевого перевороту й усунення свого чоловіка Катерина II стала імператрицею.

Унаслідок російсько-турецьких воєн (1768—1774, 1787—1791) та поділів Речі Посполитої Російська імперія захопила більшу частину українських земель (крім Галичини, Буковини та Закарпаття).

Катерина II проводила політику, спрямовану на остаточну ліквідацію автономії України:

1764 рік — скасовано гетьманство;

1765 рік — розформовано козацькі полки в Україні;

1775 рік — остаточно зруйновано Запорозьку Січ;

1783 рік — юридично запроваджено кріпосне право.

Катерина II особисто віддавала накази про придуснення антикріпосницьких виступів в Україні — Коліївщини 1768 року. Під час розповіді учитель звертає увагу учнів на портрети, проводить за ними бесіду, спонукає учнів визначити, які риси притаманні кожній постаті, зображеній на портреті.

Робота над текстом.

1. Що символізують три ворони? Доведіть свої думки.

2. Знайдіть у тексті слова, де автор говорить про двох білизнюків. Що, на вашу думку, вони символізують? ("Один буде, як той Гонта, катів катувати, другий буде... катом помагати").

3. Чи притаманні цій поемі якісь особливі ознаки?

"Літературознавці" — 1 група. Як уже зазначалося раніше, поема не звичайна. Вона поєднує в собі ознаки драматичного твору (три дії з трьома дійовими особами у кожній: *душі — ворони — лірники*, діалоги, монологи, конфлікти, трагічні злами), а також особливості поеми: авторські відступи-роздуми, епічність сюжетної лінії, символічність образів.

Три грішні душі — це ті, хто свідомо чи несвідомо сприяв ворогам України, годив їм, був до них лояльним, чинив як "недолітки", "немовлята".

Три ворони — це уособлення всього потворного, підлого, корисливого, жорстокого, що є в національних характерах українців, поляків і росіян; воно не дає цим народам жити в мирі та добросусідстві.

Три лірники — це інтелігенція, ті сини українського народу, які не дбали про духовний розвиток та славу рідного краю, а продали свою совість.

Робота над текстом.

1. Що загарбники шукали в могилах? (*Підкоривши народ фізично, захотіли чогось більшого, глибшого — привласнити минувшину, історію, пам'ять.*)

2. Чому автор говорить, що Москва розкопала тільки малий льох, а до великого не дібралася?

3. Розкрийте символіку великого і малого льоху.

"Журналісти". Малий льох — це сучасність, колоніальне засилля на теренах України. Великий льох — це те, чого не торкнулася рука загарбника, майбутнє, незнищенність України.

Великий льох — найдорожча й найбільша скарбниця кожного народу: національна пам'ять, совість, свідомість, бажання волі та щастя в незалежній державі.

Духовні скарби — вічні, бо зберігаються в душі народу.

Учитель. Перед нами стояло завдання з'ясувати зміст висловлювання "Невинних немає". Опираючись на зміст поеми, продовжіть це речення. Чи дійсно невинних немає? Чи були винні в руйнуванні України як держави. Думку доведіть.

"Журналісти". Ми з'ясували провину: занедбання духовних традицій, втрата національної свідомості, во-

лелюбного духу народу, зречення героїчного минулого. Хто винен? Насамперед ті, хто був при владі і віддавав накази, а також ті, хто ці накази виконував.

Та варто зазначити, що винними є і ті, хто розумів беззаконня, спостерігав за ним і мовчав. Маємо на увазі панство з його пихою та зневагою до народу-годувальника, зажерливість і здирство чиновників, бездіяльність української інтелігенції у справі духовного виховання нації.

Захований скарб символізує волю України, її незалежність і самостійність. Захована за часів скрути суверенність стає ув'язненою у великому льосі Російської імперії. Скарб — це символ державності. Тарас Шевченко вважав, що її ще не відродили, бо скарб шукали не обрані. "У великому льоху спить воля України, спить Україна, і розкрити цей льох — значить збудити Україну". (В. Пахаренко)

V. Підсумки уроку

Метод "Прес": "Хто винен у втраті української державності?" (*Учні протягом тридцяти секунд по черзі висловлюють свої думки.*)

Я вважаю, що...

...тому що...

...наприклад...

Отже...

VI. Домашнє завдання

Написати творчу роботу на одну з тем:

"Чому вчить нас поема "Великий льох"?"

"Доля держави не в руках лідерів, а в руках народу..."

Література

1. Авраменко О. М., Дмитренко Г. К. Українська література: Підручн. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. М. Авраменко, Г. К. Дмитренко. — К.: Грамота, 2009. — 304 с.

2. Довідник з історії України: Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / [Заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста]. — 2-ге вид., доопр. і доповн. — К.: Генеза, 2001. — 1136 с.

3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. Т. Г. Шевченко. — К.: Наук. думка, 2001. — Т.1: Поезія, 784 с.